

IPOSTAZELE SUBSISTENȚEI

ALEXANDRU SURDU¹

Revenindu-ne la schema structurală a filosofiei pentadice, din Fig. 1 – o reprezentare care necesită în permanență explicații suplimentare –, putem considera că, până la acest moment, am încercat, cu mijloace explicative, bazându-ne pe date istorico-filosofice și teologice, să ne facem o imagine despre cele cinci supercategorii autologice ale Subsistenței (S), reprezentate prin cele cinci pătrate din partea superioară a schemei: Unul (U), Totul (T_o), Infinitul (I_f), Eternitatea (E_t) și Absolutul (A_b). Firește că ele n-ar trebui să fie plasate pe partea exterioară a circumferinței din Fig. 1, cum apare și Subsistența (S) în pătratul din stânga, căci ele acoperă, indistinct, neavând determinări spațiale, întreaga suprafață, care, nici ea, n-ar trebui delimitată. Săgeata din dreapta pătratului (S) încearcă să sugereze că (S) se referă la interiorul figurii și nu numai la circumferința ei.

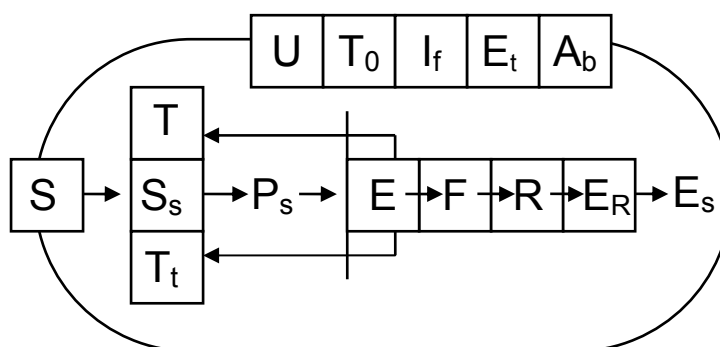

Fig. 1.

Ipostazele Subsistenței: Transcendența (T), Supersistența (S_s) și Transcendentalitatea (T_t) au fost grupate și evidențiate prin două săgeți (ar fi trebuit trei) care pornesc dinspre Existență (E), Ființă (F), Realitate (R) și Existență Reală (E_R), alăturate în dreptunghiul, E, F, R, E_R, ceea ce înseamnă că de la acestea se poate ajunge, prin transcendență, la cele trei: T, S_s și T_t. Dar și aici trebuie spus, ceea ce urmează să fie mai bine explicat, că și cele trei ipostaze amintite se identifică cu

¹ Academia Română, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”.

Subsistența în întregul ei și, deci, și cu cele cinci supercategorii autologice. Numai entitățile din dreptunghiul E,F,R,E_R nu se identifică cu acestea, ci reprezintă doar părți delimitate ale acestora. Pe când Protosistența (P_s) și Episistența (E_s) sunt ipostaze ale Subsistenței (S), ca și Transcendența (T), Transcendentalitatea (T_t) și Supersistența (S_s).

Fără să facem prea multe considerațiuni anticipate, putem să numim gruparea din dreptunghiul E, F, R, E_R „Lume”, prin care să înțelegem Existența, Ființa, Realitatea și Existența Reală, adică tot ceea ce se referă la Lumea noastră, a omului în genere. Căci numai față de aceasta se poate vorbi despre ceva care să fie *dincolo* (Transcendența) sau *dincoace* (Transcendentalitatea) de aceasta, *înainte* (Protosistența) sau *după* ea (Episistență) și, în fine, mai presus de aceasta (Supersistența).

Ca și în cazul supercategoriilor autologice ale Substanței, în sistemele categorial-filosofice în care apar ipostazele Subsistenței, se comite sofismul metodologic al *ierarhizării* lor și, mai grav, al *deducerii* unora din altele. Ce-i drept, în cazul ipostazelor Subsistenței, particulele: înainte, după; dincolo, dincoace; mai presus, sugerează atât grupările binare enumerate, cât și o ierarhizare a acestora, cu ispita de a le deduce pe unele din altele. Postulând însă *identitatea acestora*, deducțiile nu mai sunt corecte din perspectivă speculativă. De exemplu, Protosistența nu este altceva decât Subsistența dinaintea Lumii, iar Protosistența este tot Subsistența de după aceasta, ceea ce diferă este doar poziția noastră, a Lumii, față de acestea, care însă nu are nicio valoare față de Subsistență, care înseamnă Unul, Totul, Eternitatea etc. Din această perspectivă speculativă se poate considera simultan că Lumea nu a fost încă și, de asemenea, că nici nu mai este: Episistența = Protosistența și invers, cu toate că semnul egalității, cum s-a spus, nu este potrivit în acest context, și nici exprimarea predicativă. Lumea, față de ipostazele Subsistenței, care înseamnă, la rândul lor, Totul și Eternitatea, și Infinitul etc., nu înseamnă aproape nimic. De altfel, identificarea Supersistenței Divine cu *All-Ein* la germani și chiar utilizarea numelui *Ewiger* sau *der Ewige* pentru Dumnezeu plasează Eternitatea (care înseamnă și celelalte supercategorii ale Subsistenței) și înaintea Lumii, și după aceasta. Creaționist vorbind, această Lume (cu om cu tot), făcută speculativ, după închipuirea Demiurgului, căci nu dispunea de vreun original prealabil, și, prin asemănare cu acesta (catoptronic), nu a fost o simplă oglindire de sine a Divinității, ci a fost și mai este încă un proces, o cale. Pentru noi, cel puțin, este Calea, iar după reproducerea Tatălui prin Fiul Său, aceasta ar trebui să fie, pentru creștin, Calea Sfântă (*Via Sacra*), Calea Adevărului (speculativ) și a Vieții. Ceea ce, din perspectiva Eternității, s-a și făcut deja. Nouă oferinduni-se doar posibilitatea de a merge sau nu pe această Cale, sau de a umbla pe unde se nimerește, căci Lumea este totuși mare pentru noi, de a rătăci „fără de rânduială” pe alte căi, cu credința că acelea ar fi cele adevărate.

S-ar putea considera, cum se și face adesea, că există mai multe căi de-a ajunge la adevăr, ceea ce este corect, drumul însă, respectiv Calea care ne-a condus

la supercategoriile Subsistenței este aceasta, și, neexistând alta care să ne conducă aici, trebuie s-o urmăm, chiar dacă nu vom reuși s-o facem „carosabilă” pentru toți. Acesta este drumul filosofiei sistematice categoriale, care se identifică cu istoria filosofiei, este rezultatul acesteia cu drum cu tot. Încercarea noastră este numai reproducerea speculativă, catoptronică a drumului, cu toate poticnelile inerente unei călătorii prin zone încă neumblate.

1) Supersistența cu ispitele sale

Oricum am considera Lumea, chiar într-un viitor edenic, în care nu mai crede aproape nimeni, ne putem imagina ceva superior acesteia, de care ar putea să depindă în bine sau în rău. Ceea ce îi dă oarecum dreptate lui Platon, care, considerând că „lumea” ideilor este superioară, supersistă față de Lumea noastră, plasa pe locul cel mai elevat binele, ceea ce dovedește însă doar bunele sale intenții, dacă nu față de întreaga Lume din vremea sa, cel puțin față de lumea grecească, în care nu domnea însă nici pe departe binele. Numai că locul binelui este mult mai jos. El n-are ce căuta în lumea de „dincolo de bine și de rău” (*Jenseits von Gut und Böse*, cum zicea Nietzsche, dar mai corect ar fi *mai presus* de bine și de rău, adică în Supersistență).

În Lumea actuală, climateric vorbind, domnește o liniște relativă, dar au fost perioade aride sau glaciale, când Pământul nu mai era un „loc călduț”; din punct de vedere teluric, de asemenea, este o liniște relativă cu mișcări tectonice neglijabile, fără scufundări de continente, de exemplu, care ar da mai mult de gândit. Dar totuși, chiar și „micile” deranjamente ne amintesc de existența unor forțe uriașe care ar putea să distrugă Lumea, forțe care, oricum, n-ar putea fi stăpânite și nici măcar evitate.

Ideea unei Supersistențe este veche, ca și aceea de a încerca o *legătură*, o *religare* cu aceasta, pe diferite căi, în funcție și de concepțiile despre Supersistență. Dacă n-am ține seama de diferența de domeniu, de țărâm al Supersistenței și al Existenței, am fi înclinați să credem, cum s-a și făcut și, uneori, se mai face încă, în faptul că Lumea noastră ar fi de aceeași factură cu restul Subsistenței dimprejurul dreptunghiului E, F, R, E_R din Fig. 1, atunci cunoașterea de către noi, cu anumite mijloace perfecționate de observație (vizuale, sonore etc.), n-ar fi altceva decât un fel de cunoaștere de sine a Subsistenței. Cunoașterea întregului printr-o parte a sa (*pars pro toto*). Presupunere ispititoare, s-ar putea zice, cu rezonanțe speculative, catoptronice. Doar atât că Subsistența este Unul și Totul, Eternitatea și Infinitul, care, chiar dacă ar dispune de mijloace gnoseologice, n-ar putea să se cunoască pe sine prin intermediul Lumii, al unei particule mult mai neînsemnate, cum se zice, decât praful de pe papucii lui Allah, care mai mult plutește decât merge.

Afirmația însă că totul ar fi asemănător cu ceea ce vedem, auzim etc. noi, privind, să zicem, cu aparate performante cerul, în afara căruia n-ar mai fi *altceva*, este corectă, cu adaosul că „totul” acesta nu este Totul, ci este ceva care ține numai

de Lumea noastră (vizibilă), mai precis de o *parte* din aceasta, pe care o putem observa. Or, chiar și aici apar în permanență noi descoperiri de fenomene neobișnuite față de ceea ce știam.

Ispitele acestea sunt chiar „degradante” pentru Supersistență. Supersistența înseamnă într-adevăr Subsistență și presupune supercategoriile autologice, adică Unul, Totul etc., dar față de Lume este superioară, supersistă, căci Lumea nu mai înseamnă Unul, Totul etc.

O legătură între Lume și Supersistență există oricum și, într-adevăr, n-ar trebui ca Supersistența să fie neapărat deosebită de Lume, pe care o cuprinde ca Subsistență, care înseamnă Totul, doar atât că Supersistența, tot ca Subsistență, nu este *numai* Lumea, ci este și *altceva*, inimaginabil pentru noi. Ceea ce înseamnă nu numai că suntem „legați”, cu Lume cu tot, de Subsistență, dar nu există nicio posibilitate de a ne „dezlega”. Mai mult, ceea ce este *în afara* Lumii (infimă față de restul Subsistenței) este, în mod firesc, în mare măsură, independent de aceasta și, ca atare, și *superior* acesteia, supersistent, deși nu în totalitate.

Ceea ce ni se întâmplă însă este faptul că, de regulă, nu știm nimic despre legătura Lumii cu Supersistența și, cu atât mai puțin, despre legătura *noastră* cu Supersistența, uitând uneori chiar și de legătura cu Lumea în care trăim, afară de cea imediat înconjurătoare.

Cea mai veche legătură a omului cu Supersistența a fost religia (*religio* de la *religo-religare*: „legătură”, „a lega”). Istoria religiilor este istoria legăturilor cu Supersistența, pornind de la relațiile cu mediul înconjurător, cu plantele, cu animalele, cu oamenii, cu fenomenele naturale și, apoi, cu mediul cosmic și, în fine, cu mediul supercosmic.

În religiile orientale se urmărește în mod special *conștientizarea legăturii* omului cu Subsistența, cu Unul, Totul etc., personalizat (Brahman) sau nu și, în măsura posibilităților, identificarea cu Acesta, ceea ce presupune însă, într-un fel sau altul, parțial sau total, pentru o perioadă de timp sau pentru totdeauna, părăsirea Lumii și accesarea la Supersistență.

În religiile occidentale Supersistența (personalizată) nu se identifică cu Subsistența. Supersistența (Dumnezeu) reprezintă (în Creștinism) nu numai partea Subsistenței *diferită* de Lume, ci și partea Divină a Subsistenței, considerată ca *superioară* acesteia, independent de Lume. Dacă neoplatonicii spuneau că Unul este *mai presus* de zei, creștinii consideră că Dumnezeu este *mai presus* de Unul, Totul etc. Ajungându-se la situații paradoxale, de genul: Dumnezeu a creat Totul, deci s-a creat și pe Sine. Cauza acestor paradoxe o constituie aplicarea în aceste cazuri a mijloacelor de gândire și de exprimare proprii rațiunii. Expresii ca: „parte”, „întreg”, „mai presus”, „mai prejos”, „anterior”, „posterior”, „creator”, „creație” nu-și au locul în domeniul Subsistenței și al supercategoriilor, respectiv în domeniul Eternității și al Infinitului. Din această cauză, omul trebuie să conștientizeze *lipsa legăturii* sale cu Supersistența Divină. Cel puțin în zilele

noastre, adică după consumarea „păcatului original”. Mai mult, trebuie să conștientizeze *imposibilitatea* acestei legături *fără intervenția* (ajutorul) Divinității.

Există însă și accepțiuni nereligioase ale Supersistenței, care, în contexte mai mult sau mai puțin științifice, introduc, direct sau indirect, anumite criterii de supersistență față de Lume și chiar față de Subsistența ca atare.

Ipotezele (considerate în mod greșit ca „teorii”) contemporane despre începutul Universului, care, având în vedere, în anumite variante, infinitatea și chiar eternitatea lui, depășesc accepțiunea obișnuită a Lumii și sugerează Subsistența, presupun evenimente super-universale care nu s-au mai petrecut de atunci încolo. Așa-numita „explozie a Universului”, dacă s-ar mai fi repetat, ar fi distrus toată ordinea prestabilită, vorba lui Leibniz, sau neprestabilită, dar totuși „perfectă”, după calcule. Este însă ușor de imaginat că astfel de evenimente super-universale s-ar putea petrece frecvent într-o Supersistență, în care nu mai contează ordinea. Dar câte alte „evenimente”, care să depășească și mai mult super-universalitățile de genul acesta, ar putea fi imaginat în Supersistență! Urmate sau nu de „implozii ale Universurilor”.

Dar nu acestea sunt problemele Supersistenței, ci ele constituie doar o altă serie de ispite pe linie pseudo-științifică, deoarece, de la Kant citire, științele n-au voie să depășească orice experiență posibilă, fără să fabuleze. De același gen sunt și considerațiunile științifico-fantastice, atât de răspândite, referitoare la Supersistența extra- sau infraterestră (cu sau fără OZN-uri și ființe super-inteligente). Indiferent de seriozitatea lor, ele sugerează cel puțin credința în ceva superior, „deasupra Lumii”, supramundan, ceea ce îndreptățește ipostaza de Supersistență a Subsistenței.

Supersistența înseamnă Subsistența, adică Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea și Absolutul. Exprimată incorect, predicativ, adică din perspectiva Rațiunii, Supersistența *este* și *nu este* Subsistența. *Este* Subsistența, în măsura în care „cuprinde” și Lumea, și *nu este* Subsistența, în măsura în care este „distinctă” de Lumea pe care o „cuprinde”, fiind și „superioară” acesteia.

Enunțurile paradoxale din perspectiva Rațiunii se datoresc nu numai utilizării nepermise a predicăției (cu *este* și *nu este*), ci și a expresiilor referitoare la raporturi sau relații (de la întreg la parte, cuprindere, distincție, superioritate) fără nicio semnificație în „domeniul” Subsistenței, al Unului, Totului, Infinitului, Eternității și Absolutului. Ceea ce nu implică totuși faptul că Supersistența, care înseamnă Subsistența, n-ar avea decât semnificație rațională și, kantian vorbind, rațional-speculativă, adică negativă, de pseudo-concept care conduce (predicativ) la pseudo-raționamente (paradoxe, antinomii). Dimpotrivă, Supersistența, ca ipostază a Subsistenței, în accepția de Supersistență Divină, a fost aceea care a sugerat *adevărul speculativ*, Calea Divină (*ale thea*).

Supersistența Divină înseamnă Subsistența (Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea, Absolutul) și nu poate să însemne mai mult. Supersistența Divină este *accepția* religioasă a Supersistenței ca ipostază a Subsistenței.

Nu este întâmplător faptul că în toate religiile au existat rețineri în legătură cu numele Divinității: variante, interdicții de pronunție (tabuuri), anonimat, mulțime nedeterminată de nume dintre care nici unul nu este potrivit. Uneori numele Divinității este legat de personificarea atributelor sale: Cel etern, Cel fără de sfârșit, Atotputernicul, care sugerează supercategoriile Subsistenței sau ipostaza de Supersistență a Acesteia. Cel mai apropiat de identificarea Divinității cu Supersistența a fost (Pseudo) Dionisie Areopagitul, care îi spune Supersubstanță (*hyperousia*). Aceasta este mai presus de toate (*hyper panta*): și de natură, și de lume, și de lumină, și de gândire etc. Dumitru Stăniloae a simțit nevoia să facă referințe în legătură cu Supersubstanța, comentată de Sf. Maxim Mărturisitorul, și la eternitatea acesteia, ca independentă de orice perisabilitate, ca și de orice altceva, care îi amintește de Absolutul ca Aseitate, *en a se*. Toate acestea sugerează Supersistența și supercategoriile Subsistenței, în special Eternitatea personificată (*der Ewige*), dar și Absolutul ca Supersistență (Supremul, *Maximus, ho Hysistos, ho (Pan)Hypertatos*), care se referă toate la caracterul supermundan (*hyperkosmos*), adică la semnificația Supersistenței față de Lumea (*kosmos*) noastră.

2) Protosistența în relație cu lumea

Dacă Supersistența față de Lume este mai presus de toate, Protosistența, tot în raport cu Lumea, este *mai înainte de toate* (cele lumești). S-ar părea că Protosistența ridică mai puține probleme decât Supersistența, căreia, din perspectivă creștină, de exemplu, i-ar fi subordonată, ca și Episistența (Alpha și Omega, Mântuitorul, carele este Cel dintâi și Cel de pe urmă).

Protosistența are legătură cu începutul Lumii, dar nu se reduce la acesta. Cei care au considerat că Lumea este eternă, urmându-l pe Aristotel, și că în afara Cerului (*exo tou ouranou*), respectiv a Lumii nu mai este nimic au fost nevoiți să facă tot felul de alte presupuneri, ca și Aristotel de altfel, în legătură cu Supersistența, Divină (la Aristotel, gândirea speculativă, care, catoptronic, se gândește pe sine) sau nedivină (la Aristotel, mișcătorul nemișcat). Divinitatea, în calitate de gândire speculativă, devine indiferentă pentru Lume și, întrucât ambele sunt eterne, niciuna nu o precedă pe cealaltă. Dar și mișcătorul nemișcat este etern, ca și Cerul mișcat. Cu toate acestea, mișcătorul este numit adesea primul (*to proton*), ceea ce înseamnă o *anterioritate*; cel puțin cauzală (*prote aitia*). În felul acesta apare și varianta creaționistă după care Divinitatea, eternă fiind, a creat în eternitate Lumea eternă, evitându-se și întrebarea retorică a Sf. Augustin: „Ce făcea Dumnezeu înainte de a fi făcut Cerul și Pământul?”.

Ca Divinitate, gândirea speculativă, care se are pe sine ca „obiect”, prin elevație cel puțin, ar putea fi considerată că este protosistentă față de Lume, ceea ce ar determina, pe linia interpretării raționale, o raportare producătoare de paradexe a două eternități, care n-ar avea însă nicio legătură una cu cealaltă. Mișcătorul

nemișcat are legătură cu Lumea (Cerul, cu ultimul sau primul său cerc rotitor), pe care o mișcă veșnic, el fiind însă veșnic nemișcat. Astfel încât, din nou, nu se poate ști dacă nemișcarea precede mișcarea sau invers. Aici, făcând abstracție de relația cauzală, care este și ea producătoare, din perspectiva rațiunii, de paradoxe, prin simultaneitatea întru eternitate a cauzei și a efectului, mișcătorul nemișcat este prin excelență o ilustrație pentru *coincidentia oppositorum*. Una dintre soluțiile aristotelice, tot de tip rațional, este aceea a jonglării cu cele două concepte (discutabile) de act (*energeia*) și potență (*dynamis*), care, în funcție de împrejurări, se preced sau se succed reciproc. Alta rezidă în cele două perspective de raportare: după substanță (*ousia*) sau materie (*kata ten hylon*) și după rațiune (*kata ton logon*). În mediul cosmic, celest al eternităților, actul precede potența, pe când în mediul sublunar, dimpotrivă, potența precede actul. Pe de altă parte, în mediul substanțial, cauza precede efectul, pe când în mediul eternității, efectul, din perspectiva rațiunii, nu-i mai succede cauzei. Acestea sunt probleme (*problemata*) legate de lumea eternă (*ho kosmos aidios*), pe care Aristotel însuși le consideră că produc silogisme contrare (*enantioi syllogismoi*), ceea ce s-ar putea considera că este un fel de previziune pentru antinomiile kantiene.

La Aristotel mai există însă și alte *problemata*, căci Lumea este eternă, pe de o parte, dar, pe de altă parte, este *finită*. Cum se poate însă ca ceva să fie finit și totuși să nu mai fie nimic în afara sa? Adică, față de cine este finit? Iar „finitul” acesta, chiar dacă este etern, nenăscut și nepieritor, care nici nu se mărește, nici nu se micșorează, datorită primului mișcător (*proton kinun*), nu este totuși „încremenit”, cum considerau eleații. Iar pe tărâmul sublunarității (*hypo tes selenes*), dimpotrivă, toate se nasc și pier. Dar, în mod absolut (*haplos*), nimic nu se naște din nimic (*ex nihilo nihil*). Și, totuși, Aristotel este foarte aproape, cel puțin terminologic, de soluționarea acestei „probleme”, mai ales atunci când consideră că ceva ar trebui să provină din „subsistentul prim” (*proton hypokeimenon*), numai că, identificându-l pe acesta cu materia (*hyle*), se intră din nou în jocul trecerii, de data aceasta, de la potență la act. Altfel spus, ceea ce se naște ar trebui să fie oarecum înainte de a se produce (*estai prin genestai*), adică „să fie înainte de a fi”, determinând din nou pe planul rațiunii apariția antinomiei.

Soluția speculativă era aceea de trecere de la Subsistență, prin care se înțelege Unul, Totul, Eternitatea, Infinitul și Absolutul, ca Protosistență, la Lume, adică la multiplicitate, totalitate, temporalitate, finitate și relativitate. Nu de la „subsistentul prim”, conceput „pe jumătate” (potențial) corp (*soma*), adică numai cu materie (*hyle*), dar fără formă (*morphe*), ci de la Protosistență, respectiv de la Subsistența Primă, față de Lume în totalitatea ei. Trecerea de la Protosistență la Lume nu înseamnă naștere din nimic, ci, mai degrabă, invers, nașterea Lumii, ca fiind aproape nimic, din Subsistența care înseamnă Totul.

Pe de altă parte, din perspectiva Lumii (și, mai restrâns, din perspectiva Existenței), ea se „naște” într-adevăr din „nimic”, adică din ceva care nu există, nu are ființă, nu este real și nu are existență reală (este în afara dreptunghiului E, F, R, E_R), dar „nimicul” acesta subsistă și este protosistent față de Lume.

Din perspectivă iudeo-creștină, Dumnezeu, Supersistența Divină, este și Protosistență; este Creatorul din nimic al Lumii, al Cerului și al Pământului, pe care le face din propria sa imaginație și, speculativ-catoptronic, prin asemănare cu aceasta, utilizând puterea Cuvântului (*logos*). Aceasta, spre deosebire de perspectiva platonice a Demiurgului care face lumea tot speculativ-catoptronic, dar prin asemănare cu Ideile protosistente.

Între acestea poate fi plasată și concepția despre emanație, fie prin multiplicare (fulgurație), fie prin speculativare catoptronică, prin oglindire sau reproducere de sine, ca la Plotin. Protosistența, dacă este Supersistență Divină, conferă prin emanație și Lumii o parte din Divinitate, fără ca Aceasta să piardă ceva. Este vorba despre concepția contrară extinderii primitive a domeniului sublunar, pământesc și chiar omenesc (antropomorfismul) dincolo de limitele Lumii.

Emanația are, în aparență, două „avantaje” față de Creația clasică: evită creația din nimic, supărătoare pentru rațiune, dar oferă posibilitatea (prin meditație, revelație și extaz) de „îndumnezeire” (*entheosis*) a omului. Ambele însă constituie surse ale panteismului imanentist, străin Creștinismului, căci conduc la estomparea diferenței dintre Divinitate și Lume.

Aceste concepții sunt însă opuse atât platonismului, cu teoria participării (*methexis*), prin imitație speculativă, a lucrurilor la Idei, pe care o mijlocește Demiurgul, contrar Creației, cât și aristotelismului, tot contrar Creației, căci Lumea, după Aristotel, este eternă și, ca atare, necreată (*ageneton*).

Făcând abstracție aici de opoziția dintre eternitatea și finitudinea Lumii la Aristotel, adoptarea treptată a teoriilor sale de către filosofi (teologii) creștini, mai ales despre eternitatea Lumii, a determinat cele două reacții creaționiste: respingerea eternității Lumii, cu acceptarea Creației și a Protosistenței, a Creatorului ca Supersistență Divină, și acceptarea eternității Lumii și a multor subterfugii, cu sau fără producerea, din perspectiva rațiunii, a paradoxelor de tipul antinomiilor, pentru menținerea dogmei creștine, cu riscurile firești ale deviațiilor eretice.

Aristotelismul însă a mai însemnat ceva, și mai negativ pentru acceptarea Protosistenței (divine sau nu), care a condus însă la victoria științelor naturii și la jena, până în zilele noastre, a religiilor în genere în fața cauzalității naturale, a determinismului. Aceasta, cu toate că extinderea lui aristotelică spre cauza cauzelor sau cauza supremă, ultimă etc., cu mișcătorul nemișcat, este nu numai antinomică, ci și aberantă.

Protosistența nu este cauză, iar Lumea nu este efectul acesteia, și cu atât mai puțin Protosistența Divină, considerată uneori ca fiind și cauza răului din Lume. Cauzalitatea nu are ce căuta în raportarea Lumii la Protosistență, căci ea se petrece numai în cadrul Existenței, al uneia dintre componentele Lumii, în care este într-adevăr decisivă, dar numai acolo.

De altfel, *regressus causarum* nu este altceva decât o formă inversă de instituire a *evoluționismului*, care, extins și el peste limitele naturalismului existențial, făcând abstracție de lacunele sale, ca și de contribuțiile geneticii moderne, implică discreditarea oricărei concepții despre Protosistență. Evoluționismul reprezintă o nouă instituire a eternalizării de tip aristotelic a Lumii necreate, agenetică.

Ceea ce nu înseamnă că evoluționismul, chiar creditat în spiritul materialismului ateist, nu conduce, cum este și firesc, la obișnuitele situații antinomice inacceptabile nu numai din perspectiva intelectului logico-matematic evoluat sau a rațiunii, dar și din perspectivă dialectico-speculativă. Este vorba, pe plan cosmic (cosmogonic), al Lumii supralunare (*hyper tes Selenes*), de regresul până la „explozia originară” a Universului.

„Explozia originară”, cu denumirea, pentru copii, de „big-bang”, cumulează toate neajunsurile reproșate creaționismului. Reprezintă o limitare finitizatoare a Lumii nu numai în spațiu, spre un fel de centru ipotetic al Lumii, ci și în timp, deci antieternizatoare a Lumii. Nemaexistând altceva, explozia originară este considerată începutul lumii, atât de discutabil, dar și „databil” cu toleranțe de multe miliarde de ani, care nici n-ar mai conta, contând, în schimb, primele sale secunde! Explozia se dovedește însă a fi a nimicului, dotat totuși cu toată energia Universului, doar atât că nu o face cineva sau ceva, ci se declanșează singură. În plus, explozia se tot exinde în același nimic, adică fără să întâmpine vreo rezistență. Mai mult, cu o viteză din ce în ce mai mare.

Revenind însă la Aristotel, de la care au fost inspirate de fapt drumurile, căile adevărului speculativ, dintre Protosistență și Lume, adică de la una la cealaltă, trebuie introdusă aici mediatizarea tărâmurilor, pe care o face, din perspectiva noastră, numai *omul*, cel care urmează sau nu Calea Divină.

Faptul că Lumea nu este eternă se datorează omului, căci Existența este doar ceea ce i se arată (manifestă) lui, Ființa este ceea ce gândește el, Realitatea ceea ce corespunde cunoștințelor sale, iar Existența Reală ceea ce reușește el să facă. Adică Lumea este Lumea lui, de ale cărei începuturi tot încearcă să-și aducă aminte.

Faptul că Lumea nu este infinită se datorează tot omului, mai cu seamă capacităților sale mărginite de a percepe numai zonele cosmice înconjurătoare și de a le extinde, de a le tot întinde ca pe o gumă sau de a le umfla ca pe un balon, ambele pocnind, spre înfrustarea lui, când întrece măsura.

Acestea sunt motivele pentru care extensiunile în timp sau în spațiu, spre eternitatea sau infinitatea Lumii, care se fac oricum, peste orice limite, sfârșesc în fabulațiile despre „începutul” Lumii, mai mult sau mai puțin verosimile, mai mult sau mai puțin frumoase.

Categorial-filosofic vorbind, toate acestea sunt acceptabile, cu limitele lor cu tot, până la Protosistență, care înseamnă Subsistența Primă față de Lume, prin care se înțelege Unul, Totul, Eternitatea, Infinitul și Absolutul, și despre care, Divină sau nu, nu se mai poate vorbi, din perspectiva Lumii, decât apofatic.

3) Episistența și sfârșitul lumii

Episistența opusă, în reprezentare schematică, Protosistenței, dar numai în raport cu Lumea, înseamnă Subsistența de pe urmă sau ultimă (*eschatos*) a Lumii. Condiția acceptării sale o constituie, independent de concepțiile despre începutul Lumii, finitatea și vremelnicia ei.

Platonic vorbind, sfârșitul Lumii este posibil, dar depinde de voința Demiurgului, necunoscută pentru noi. Aristotelic, sfârșitul Lumii, care este eternă, nu este posibil, în ciuda finitudinii sale. Heraclitic vorbind, ar exista „aprinderi” și „stingeri” periodice ale Lumii, datorită cataclismelor (Potopul, Atlantida), glaciațiilor, autodistrugerii unor civilizații avansate etc. Ele, indiferent de suportul lor istoric, științific sau științifico-fantastic, nu ating problema Episistenței, căci n-au condus până la considerațiuni despre sfârșitul Lumii, nici măcar despre sfârșitul Pământului (scenariile închipuite după războaiele atomice).

Evoluționiștii materialişti vorbesc despre progresul permanent al Lumii, mai ales al Existenței Reale, construită de către om, cu mijloace tehnice tot mai perfecționate, bazate pe științele moderne. Există tot felul de previziuni optimiste în legătură cu bunăstarea viitoare a populației, previziuni făcute însă și în cadrul regimurilor totalitare, condamnate de istorie. Nici acestea nu ajung însă până la sfârșitul Lumii.

Există însă și lucrări *eschatologice*, care, indiferent de continuitatea dintre prezent și viitor, vorbesc despre sfârșitul efectiv al Lumii. Cele obișnuite, materialiste, care vizează Pământul, au ca suport evenimente cosmice ale paleoastronomiei (ciocniri de planete, căderi de asteroizi, intersecții cu comete, schimbări ale axei Pământului) sau ale astrofizicii, care se extind la nivelul sistemului solar și chiar galactic („stingeri” sau „aprinderi” heraclitice de astre, schimbări ale forțelor cosmice de atracție sau respingere, ciocniri ale galaxiilor), și, în fine, pe linia „exploziei originare”, reversul acesteia: „implozia finală”, care conduce însă la comprimarea Universului, cu Pământ cu tot, până la *nimicul* care ar fi explodat cândva, cu sau fără posibilitatea de a o face (heraclitic) din nou, fără Proto- și, respectiv, Episistență.

Din perspectiva Episistenței sunt demne de menționat așa-numitele „scrieri apocaliptice” (*apokalypsis = revelatio*), în care Protosistența Divină, după Creația Lumii și după unele intervenții cvasieschatologice (pedeapsa cu apă sau foc), rămâne suportul subsistențial al Lumii. Aceasta însă, prin societatea umană în genere, ar merita să fie din nou pedepsită eschatologic, ceea ce Divinitatea, cel puțin prin potop, se angajase (curcubeul) să nu mai facă. Se încearcă, în viziunea creștină, în locul pedepsei *salvarea* umanității prin intervenția Supersistenței, întru chipată în Fiul lui Dumnezeu, care S-a lăsat jertfit pe Sine pentru iertarea păcatelor, după ce ne-a deschis Calea Divină a Vieții și a Adevărului.

Calea Divină a fost însă greu de urmat, iar cei care au făcut-o au fost adesea jertfiți. Adversitatea împotriva Creștinismului a fost cruntă și de lungă durată, în ciuda faptului că adepții săi erau pașnici și supuși.

Mai ales persecuțiile extrem de violente și de extinse împotriva creștinilor, pe vremea împăraților Nero și Domițian, puneau sub semnul întrebării viitorul Creștinismului, ceea ce a și determinat apariția scrierilor apocaliptice. Dintre acestea, a devenit carte canonică *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*. Revelația acestuia despre viitorul Creștinismului și despre sfârșitul Lumii, care este în concordanță și cu alte scrieri (cu *Evanghelia după Matei*, în care vorbește chiar Mântuitorul despre sfârșitul Lumii, cu *A doua Epistolă a Sfântului Apostol Petru* și cu numeroase locuri din *Evanghelia după Ioan*, care se consideră că a fost cel care, exilat în insula Patamos, ar fi avut, în anul 96, această Revelație.

Cea mai importantă componentă speculativ-catoptronică a Revelației, care constituie și axul întregii comunicări divine, o constituie identificarea Protosistenței (*Alpha*) cu Episistența (*Omega*), care este Divinitatea (Domnul Dumnezeu), Supersistența (*ho pantokrator, omnipotentes, atotțiitorul*), adică Subsistența, Cel ce este, și Cel care era, și Cel care va veni: Unul, Totul, Eternitatea, Infinitul, Absolutul. Raportul Supersistenței față de Lume este exprimat fără echivoc ca Protosistență (*ho protos*, Primul, Cel dintâi) și Episistență (*ho eschatos*, Ultimul, Cel de pe urmă).

Apocalipsa a fost apreciată mai ales pentru anumite viziuni ale viitorului creștinesc (de după anul 96) al Lumii: continuarea persecuțiilor și a jertfelor de tot felul, până la instaurarea Creștinismului (din jurul anului 1.000) în Europa, după care au mai urmat pericole (normanzii: hunii, tătarii, turcii), fără afectarea nucleului creștinității; mai ales previziunea mileniului de dominație a Creștinismului (*ta chilia ete*); semnele sfârșitului după dezlegarea Satanei; cei patru cavaleri ai Apocalipsei care bat „recorduri” mondiale, tot mai violente asupra omenirii (minciuna, nedreptatea, boala, moartea); globalizarea răului sub conducerea Fiarei, care stăpânește peste toate semințiile, peste toate popoarele, peste orice limbă și orice neam; semnele Fiarei și, mai ales, celebrul 666 care este impus, în mod neașteptat, tocmai de către adversarii creștinilor, cu scopul evident de a le trezi sentimentul culpabilității învinșilor.

Nota, optimistă pentru creștini, a Revelației o constituie biruința finală asupra răului, numai că aceasta, în afara desfășurării speculative, reproductive a începutului creștinesc (cu a doua *Venire* a Mântuitorului, cu a doua *Judecată*, de data aceasta a necredincioșilor, cu pedepsirea acestora, cu *Învierea* morților, cu *Înălțarea* dreptilor), coincide și cu sfârșitul Lumii, însoțit de cataclisme telurice și cosmice. Împărăția lui Dumnezeu (*basileia tou theou, regnum Dei*) nu mai este în Lume, ci în Supersistență. Acolo, într-adevăr, nu mai există moarte, ci viață veșnică, căci este tărâmul (regnul, imperiul) Eternității. Și, întrucât Acesta coincide

cu sfârșitul Lumii, reprezintă Episistența, după care, în accepție creștină, nu va mai fi o altă Lume, ci doar tărâmul vieții veșnice a viilor și a morților care au reușit să urmeze Calea Divină a îndumnezeirii (*entheosis*), Calea Adevărului speculativ creștin, de reproducere a Vieții lui Iisus Hristos.

Sfârșitul Lumii, în ciuda multor asemănări a semnelor sale cu situația actuală a Lumii, nu înseamnă că se va petrece, după mulțimea prezicerilor false din imperiul imens al minciunii mediatice, într-un viitor determinat. Aceasta și pentru faptul că răul poate fi oricând și mai mare; preconizarea uciderii a 90% din populația Pământului prin activitatea celor „patru cavaleri ai Apocalipsei”; distrugerea în continuare a solului, subsolului și atmosferei terestre; mutilarea oamenilor și transformarea lor în bioroboți ș.m.a. Dar, oricum, sfârșitul va veni cândva, iar Episistența va șterge, poate pentru totdeauna, urmele Lumii.

Există însă adepți ai *Apocalipsei* care consideră că aceasta s-a și petrecut deja sau tocmai se petrece în zilele noastre, dar fără lezarea Lumii și nici măcar a Pământului, care ar fi eterne. Eterne, dar nu imobile. Așa cum se mișcă Pământul în jurul Soarelui, în decursul unui an, tot așa se mișcă și Soarele în jurul unui centru, parcurgând în circa 26.000 de ani un traseu care trece prin dreptul celor 12 constelații zodiacale; cam la 2.100 de ani trece de la o constelație la alta. Perioadele acestea sunt numite *ere*. Noi am avea date despre ultimele trei ere: a Taurului (4.200 î.Hr. – 2.100 î.Hr.); a Berbecului (2.100 î.Hr. – 1 d.Hr.) și a Peștilor (1 d.Hr. – 2.100 d.Hr.). Era Peștilor (era creștină) se consideră că este în curs de lichidare, fără vreun sfârșit al Lumii. Ceea ce se petrece, lupta împotriva Creștinismului, cu sau fără vreun „anti-Crist” conducător, reprezintă doar repulsia față de creștinism, ca și față de alte religii (islamice, de exemplu), dar, în mod aparent curios, nu față de cele considerate anterioare erei Peștilor (Hinduismul, Iudaismul și Budismul). După sfârșitul Creștinismului (era Peștilor) ar urma Noua Eră (*New Age*), era Vărsătorului.

Mișcarea de instituire a Noii Ere se numește, datorită organizațiilor secrete (oculte), cum se consideră că erau și cele creștine la început, „conspirația Vărsătorului” (*The Aquarian Conspiracy*). Ea este antieschatologică și are ca simbol *curcubeul*, legământul prin care Dumnezeu s-a angajat să nu mai distrugă Lumea. Conspirația are sorți puternice de izbândă, căci, spre deosebire de primii creștini care erau jertfiți, aquarienii sunt premiați și conduc cele mai importante instituții culturale, științifice, artistice și chiar politice și religioase anticreștine. Din perspectiva aquarienilor, sfârșitul Lumii poate fi amânat cu 2.100 de ani, existând și atunci posibilitatea de trecere de la era Vărsătorului la era Capricornului ș.a.m.d.

Episistența, din perspectivă supercategorială, rămâne o ipostază a Subsistenței, alături de Protosistență, pe care o reproduce catoptronic, adică în sens invers, până la identificarea ambelor cu Supersistența, independent de interpretările lor religioase, teologice, astrofizice sau astrologice, care îi pun doar în evidență nenumăratele raporturi în care s-a găsit și se mai găsește încă, atâta timp cât Lumea va mai fi populată cu ființe umane care își doresc unele altora sfârșitul.

4. Transcendența cu variantele sale

Considerațiunile despre Transcendență au constituit punctul de plecare al filosofiei pentadice, speculativ vorbind, ea fiind tocmai punctul final din gândirea contemporană, oglindirea ei, ca să zicem așa, inversă. Pe de altă parte, ea cuprindea și supercategoriile autologice, și celelalte ipostaze ale Subsistenței, care, aici, în *Filosofia pentadică* II, au fost tratate separat. În aceeași manieră însă de identificare a lor speculativă, cu toată aproximația pe care ne-o poate oferi Fig. 1, se poate considera că Transcendența, în raport cu Lumea (Existența, Ființa, Realitatea și Existența Reală) ar cuprinde toate celelalte ipostaze, întrucât și acestea transcend Lumea. Dar, chiar identice fiind, odată separate în raport cu aceeași Lume, ca „mai presus” de aceasta (Supersistența), „înainte de” aceasta (Protosistența) și „după aceasta” (Episistența), ce ar mai putea să însemne Transcendența, ca „dincolo de Lume”?

Ce-i drept, după corecțiile respective nu ne mai putem permite să zicem, de exemplu, că Dumnezeu, când a creat Lumea, era transcendent față de aceasta, cum se spune, ci, transcendent fiind, era protosistent, iar Împărăției lui Dumnezeu, în care Iisus Hristos îi va trage după sine (ceea ce i-a plăcut lui Kierkegaard) pe viii și morții care au mers pe Calea Divină, chiar dacă este transcendentă, îi vom zice episistentă, căci va fi abia după judecata finală. Ce vor face morții între timp sau sufletele lor în afara vieții terestre, chiar dacă ar mai face ceva, nu mai contează la judecata de apoi. Dar ceea ce au făcut în timpul vieții rămâne cvasietern, până la judecată, adică *transcendent nedeterminat*, am putea zice, nici înainte, nici după, nici mai presus de Lume, dar totuși *dincolo* de aceasta sau *în afara* ei.

S-ar putea vorbi și despre o *transcendență relativă*, determinată de limitele cunoașterii omenești sau de imperfecțiunea mijloacelor de investigație (observație) la nivel macro- sau microfizic. Se consideră, de obicei, că limitele spațiale ale Lumii, pe plan cosmic, sunt cele determinate de instrumentele de observație și, respectiv, de mediul în care se fac observațiile. Există însă și „obstacole” în fața observatorului, formațiuni astrale (galaxii sau nebuloase) „în spatele” cărora, oricât de perfecționate ar fi aparatele, nu se mai poate observa nimic. Aceste zone cosmice, cu toate că țin de limitele Lumii, sunt *relativ transcendente*, adică sunt *dincolo* sau *în afara* posibilităților noastre de cunoaștere, și practic, pentru o durată aproape nelimitată a cunoașterii umane, ele vor rămâne în aceeași situație.

Ceva asemănător se petrece în domeniul microfizic al particulelor și al componentelor acestora, cu deosebirea că aici nu mai intervin obstacole în fața observației, care să le ecraneze, ci pur și simplu, domeniul microfizic al acestora *transcende* orice mijloace de observație.

Limitele cunoașterii din domeniile științifice nu sunt altceva decât „frontiere de trecere” de la Lume la Transcendență, mai precis de la Existența macro- și microfizică. Cunoașterea la limitele Transcendenței reprezintă acele „săgeți aprinse”, cum le zicea Lucian Blaga, pe care le „aruncăm” în „bezna Transcendenței”. Dar, în acest sens, putem vorbi despre o mulțime de domenii ale

descoperirilor științifice: din fizică, chimie, biologie, medicină, în care *se trece* în permanență *dincolo* de limitele tradiționale ale cunoașterii. Transcendența de tipul acesta, să-i zicem „gnoseologică”, ne înconjoară de pretutindeni, din toate direcțiile. Ne place să ne imaginăm progresul cunoașterii pe partea superioară a verticalei, uitând că nu știm aproape nimic despre interiorul Pământului sau al Lunii, pe care o tot privim pe dinafară.

Se poate vorbi însă și despre o *Transcendență propriu-zisă*, atât în domeniul macrocosmic *spațial*, adică *dincolo* și *în afara* oricărei limite a Lumii, în Infinitul ca atare, adică în Subsistență, cât și în domeniul microscopic *temporal*, în Eternitatea ca Subsistență. Or, tocmai acestea sunt accepțiile cele mai importante ale Transcendenței, care pot fi aplicate, în ciuda oricăror teze contrare, și în domeniul microcosmic: *spațial*, prin acceptarea Infinitului (a diviziunii la infinit a particulelor elementare) și *temporal* prin acceptarea Eternității, adică a duratei lor dintotdeauna și pentru totdeauna, *dincolo* și *în afara* timpului, adică în Transcendență.

Față de celelalte ipostaze ale Subsistenței, se poate considera că Transcendența este cea „mai apropiată” de Lume, cu toate că terminologia spațială nu este adecvată aici, iar prin analogie temporală, că este un fel de „însoțitoare permanentă” a Lumii. „Mai apropiată” în comparație cu Supersistența; „permanentă” față de Protosistență și Episistență, care se referă numai la începutul și, respectiv, la sfârșitul Lumii.

Se poate considera, mai mult, că Transcendența este chiar „amestecată” cu Lumea, ceea ce nu s-ar putea spune nici măcar metaforic despre celelalte ipostaze ale Subsistenței. În fine, dispariția Lumii în întregul ei, în concepția de Lume finită și vremelnică, ar sugera și lipsa de sens a Transcendenței (a ceea ce transcende Lumea). Supercategorial vorbind, Transcendența s-ar identifica din nou cu Subsistența, ea nefiind, în fond, altceva decât Aceasta.

Dar nu este neapărată nevoie să piară Lumea (*pereat Mundus*), cu tot Universul, ci este suficient să piară numai *omenirea*, cu sau fără Pământul (sau „pământurile”) ei, pentru ca restul Lumii să *treacă dincolo* și să devină *Transcendența absolută*, adică Subsistența.

5. Transcendentalitatea și sufletul

De la începuturile civilizației, una dintre cele mai importante preocupări ale omului (ale umanității în genere) a fost în legătură cu *sufletul*, cu *viața* și cu *moartea* și, mai ales, cu *trecerea* de la una la cealaltă, cu *transcenderea* lor. *Apariția* vieții și *încetarea* vieții erau, și au rămas încă, misterele cele mai bine păzite, metaforic vorbind, cum o făcea Lucian Blaga, prin „censura transcendentă”, ceea ce nu înseamnă că, tot metaforic vorbind, dacă ne-o imaginăm spațial, ca pe o graniță sau ca pe o barieră, ea n-ar fi fost trecută („sărită”) de cele mai multe ori,

fiind considerată, mai degrabă, ca un fel de „ștachetă” dintr-o „cursă cu obstacole”. Pericolul, din perspectivă kantiană, apare abia *după* ce a fost executat „saltul”. După ce am început să vorbim despre ceea ce zicea Wittgenstein că ar trebui să se tacă.

Fiind vorba în mod evident de o transcendere, de o trecere „dincolo” de posibilitățile noastre de cunoaștere, dar nu în afara lor, am putea spune, datorită faptului că acestea sunt ale noastre, cum zicea adesea și Constantin Noica, de la Kant citire, că trecerea este *dincoace*, că nu se referă la *obiectul transcendent*, ci la *subiectul transcendental*. Tot kantian vorbind, și tot în legătură cu marile limite, care sunt de fapt ale intelectului și ale rațiunii, aici este vorba despre *suflet*, în aceeași manieră în care trebuie (kantian) să vorbim și despre *Lume* și despre *Dumnezeu*, adică ajungând la contradicții, la „raționamente dialectice”, numite, convențional, „paralogisme”, față de antinomiile și idealurile rațiunii pure.

Aceasta este perspectiva kantiană a rațiunii (pure), bazată pe logica ei corespunzătoare (teoriile noțiunii, judecății și raționamentului), dar nici perspectiva intelectului (pur), pe care se postează Wittgenstein (a logicii simbolico-matematice: a funcțiilor, relațiilor și operațiilor intelective) nu este scutită de apariția paradoxelor, când, ce-i drept nu vorbește, dar exprimă simbolic depășirile de limite (ale spațiilor, ale figurilor, ale mulțimilor, ale numerelor). Este vorba, în genere, despre „paradoxiile”, cum le spunea Blaga, gândirii, redusă însă la intelect sau rațiune (căci el le identifică), sau despre antinomiile pe care încearcă dogmaticii să le mascheze prin transfigurare.

Se uită, în aceste cazuri, de poziția lui Hegel, apropiată de gândirea speculativă, pe care îl bucura apariția *contradicțiilor* și le tot căuta chiar acolo unde nici nu mai era posibil să apară *dicțiile*. Nu le „transfigura”, ci le „figura” pretutindeni, în teze și antiteze, pe care încerca să le „depășească” prin sinteze.

Gândind speculativ, vechii indieni considerau că Universul, care este Unul și Totul, adică Subsistența (infinită, eternă și absolută), este totodată și Suflet universal – Brahman, un fel de vietate care se creează pe Sine din Sine prin speculativare, prin reproducere, fiind, la rândul Său, reprodus catoptronic, în mic, cum era și monada lui Leibniz, de sufletul individual – Atman. („Paradoxiile” sunt aici la ele acasă.) Numai că, fiind de același rang supercategorial cu Subsistența, sufletul individual are parte de toate „atributele” (în exprimare intelectiv-rațională) Eternității, Infinității și Absolutului, el însuși fiind Unul și Totul.

Consecința acestor considerațiuni o constituie postularea nemuririi sufletelor individuale și transmigația lor, ceea ce nu mai este acceptabil din alte puncte de vedere, dar prefigurează speculativ, dacă nu identitatea Transcendentalității cu Transcendența, oglindirea lor reciprocă, a minimumului care coincide cu maximumul, *minimum maximo coincidere*, cum zicea Cusanus, ceea ce transcende atât intelectul nostru, cât și posibilitatea de combinare, *via rationis*, a enunțurilor contradictorii (*contradictoria*).

Domeniul psihologiei, până în zilele noastre, în ciuda vechimii sale ca știință, de la Aristotel încoace, n-a făcut altceva decât, vorba lui Blaga, să tranfigureze antinomiile, *via rationis*, bineînțeles, și, adesea, chiar să le excludă cu brutalitate, menținând, de peste două milenii, un *corpus* necontradictoriu elementar, al proceselor psihice senzoriale și raționale și al operațiilor cu acestea la persoanele normale. Din această cauză a și pierdut terenul patologiilor psihice, pe care le-a preluat psihiatria și neurologia, fiind și în pericolul de a pierde terenul psihogeneticii în favoarea pedagogiei. S-ar putea spune însă că ar fi câștigat în puritate, reușind să „curețe” sufletul de toate aspectele sale neesențiale. Dar „tot curățat” în felul acesta, sufletul riscă să nici nu mai fie amintit, iar majoritatea manifestărilor sale, a căror descriere este, firește, plină de contradicții, să fie alungate într-un fel de „purgatoriu gnoseologic”, numit *parapsihologie*, urmând să fie aici cosmetizate, normalizate, cu antinomiile transfigurate, cum o spunea Blaga, pentru a fi primite în rândul fenomenelor psihice normale, până atunci fiind considerate *para* (alături) de acestea.

Se întâmplă însă un lucru neașteptat pentru psihologii tradiționaliști, intelectualo-raționaliști, și anume acela că numărul fenomenelor para-psihice este în continuă creștere, că trec tot mai des testele experimentale și, mai ales, că pot fi utilizate în scopuri terapeutice. Din această cauză, unele dintre ele, cum este cazul *hipnozei*, adoptată de mult în psihiatrie, și utilizată adesea în chirurgie (operații fără anestezie) au fost, în cele din urmă, acceptate și în psihologia clasică. Numai că acestea interferează cu celelalte fenomene psihice (hipnoza cu sugestia verbală, de exemplu, dar și cu limbajul în genere, și, mai ales, cu gândirea, respectiv cu intelectul și cu rațiunea). Or, acceptarea hipnozei cu toată încărcătura ei de contradicții, paradoxe și antinomii, adesea imposibil de „transfigurat”, înseamnă și transferul „paradoxiilor” în pacea, până atunci „paradisiacă”, a celorlalte fenomene psihice.

Însuși conceptul de hipnoză, în interpretarea unor savanți care o practică efectiv, deci nu au niciun motiv s-o infirme pe această cale, este de așa natură încât lasă, din punct de vedere intelectual-rațional, fără răspuns întrebarea dacă este un fenomen real sau o simplă aparență. Se consideră că în cadrul hipnozei nu se poate preciza dacă este vorba de *un* anumit fenomen, de *mai multe* fenomene sau de un proces fenomenal *cu mai multe etape*. Nici una dintre variante nu este valabilă independent de celelalte. Hipnoza se manifestă și ca un singur fenomen, dar și ca o succesiune de fenomene, dar nu se manifestă întotdeauna astfel încât presupusele fenomene componente să fie strict delimitate și determinabile ca fiind conștiente sau inconștiente, raționale sau senzoriale. În plus, nici succesiunea lor nu poate fi prevăzută, după cum nu poate fi prevăzută cu certitudine nici măcar apariția lor. Delimitarea fenomenelor subordonate conceptului de hipnoză a fost determinată mai mult de faptul că, istoric, ele au fost descoperite succesiv: somn magnetic, somnambulism artificial, hipotaxie, ideoplastie, convulsii, catalepsie, letargie și alte fenomene psiho-fiziologice sau parapsihologice, la care trebuie adăugată și

sugestia. Luate în parte, fiecare dintre fenomene le presupun pe celelalte fie drept cauze, fie ca efecte, care uneori apar, alteori nu, dar nici unul dintre ele nu poate să apară independent. Hipnoza este tocmai procesul complex al declanșării lor simultane sau succesive, care nu garantează însă niciodată apariția fiecăruia dintre ele în cadrul aceluiași experiment.

Din perspectivă intelectual-rațională, ar trebui elaborate, în acest caz, două concepte ale hipnozei, unul minimal și altul maximal, pe baza cărora să fie delimitată zona genului proxim și diferența specifică a hipnozei. Conceptul minimal ar trebui să desemneze toate fenomenele fără de care nu se poate vorbi de hipnoză; conceptul maximal, toate fenomenele care pot să apară până în momentul în care nu mai poate fi vorba de hipnoză. Această perspectivă presupune însă existența unor criterii obiective de selecție a fenomenelor, deci o aparatură experimentală perfecționată, aptă de a înregistra presupuse diferențieri bioelectrice foarte fine. Dar inexistența unei astfel de aparaturi este și cauza pentru care multe alte fenomene sunt considerate paraștiințifice. Hipnoza se găsește, din punct de vedere intelectual-rațional, în aceeași situație. Statutul ei nu este logic, ci pragmatic.

Admiterea, în aceste condiții, a conceptului de hipnoză duce, din perspectivă logico-tradițională, la reeditarea paradoxului lui Nagasena: hipnoza este A și B și C și D și ..., dar se dovedește că ea nu este nici A, nici B, nici C, nici D, nici ..., deci, ca atare, nu este nimic. Mergând pe această linie, T.X. Barber ajunge, într-adevăr, la concluzia că hipnoza nu este altceva decât un cuvânt fără semnificație, cel mult o „metaforă” care, logico-matematic, ar juca rolul unei variabile independente în cadrul succesiunii unei serii de fenomene, mai mult sau mai puțin eterogene, care se pot condiționa sau nu unele pe celelalte.

O altă dificultate legată de determinațiile conceptului de hipnoză o constituie raportarea lor contradictorie la subiectul dat. Oricare dintre fenomenele legate direct sau indirect de hipnoză presupune asemenea determinații contradictorii. Starea hipnotică este somn, dar și veghe, nefiind, ca atare, nici somn, nici veghe; este conștientă, dar, în același timp, inconștientă, nefiind, ca atare, nici una, nici alta. Soluția clasico-tradițională este aceeași – găsirea unor mijloace perfecționate, a unor aparate sensibile care să poată determina cu precizie diferențele dintre stările amintite. Atunci se va dovedi că starea hipnotică este așa și nu altfel.

Punctul de vedere clasico-tradițional este cel al expectativei, al încrederii depline în mijloacele mecanice de testare, în aparatele de măsură. Este un punct de vedere cu totul rezonabil. Evoluția însă, aproape spectaculoasă în ultimul timp, a cercetării fenomenelor hipnotice sau înrudite cu acestea, a făcut ca, treptat, sfera acestora să se extindă în așa măsură încât să inunde treptat și sfera psihologiei propriu-zise. În loc să se decidă, de exemplu, că hipnoza se reduce numai la fenomenele A și B, s-a dovedit că este implicată în multe alte fenomene fiziologice sau psihice, considerate înainte ca fiind cu totul justificabile din perspective tradiționale. Dar aceasta înseamnă că determinațiile contradictorii ale fenomenelor sugestivo-hipnotice devin implicit și determinațiile fenomenelor psihice obișnuite,

în speță ale fenomenelor de conștiință. Dacă mecanismul memoriei, de exemplu, se declanșează în mod obișnuit prin intermediul sugestiei sau autosugestiei, înseamnă că el presupune implicit un amestec de conștient și inconștient, care determină ca imaginea rememorată să sufere anumite modificări calitative, care nu mai pot fi justificate prin obișnuitele alternații cantitative, de intensitate, durată etc. Se produce deci un fenomen analog celor din matematici și fizica modernă. Noile fenomene, considerate *trans*-matematice sau *micro*-fizice, inițial *para*-științifice, *in*-definibile, *contra*-dicatorii și *para*-doxale, s-au înmulțit în așa măsură și au invadat într-atâta domeniul clasic, încât el a devenit un caz particular al acestora.

Soluția logică neclasică ar consta în elaborarea unui concept al hipnozei pe baza datelor paradoxale și contradictorii reale, fără așteptarea unor soluții tradiționale simpliste, conforme unor legi ca terțul exclus și noncontradicția, care se dovedesc pe zi ce trece ca nefiind corespunzătoare nici măcar pentru domeniul, considerat clasic, al psihologiei, considerat clasic. Este vorba de o soluție care să meargă pe linia surprinderii structurii fenomenului psihic în pura lui esențialitate, pe linia surprinderii apoi a relațiilor structurale fundamentale interfenomenale, al căror model formal ar putea să alcătuiască ceea ce s-ar putea numi o logică dialectico-speculativă a psihologiei, un element pentru viitoarea fundamentare teoretică a psihologiei.

Cu aceasta nu s-ar rezolva însă decât o parte dintre problemele referitoare la suflet. Mult mai importante și mai „misterioase”, în terminologia lui Blaga, care, în paranteză fie spus, intenționa elaborarea unei lucrări de parapsihologie în cadrul celei de a cincea trilogii (abandonată) a sistemului său filosofic, sunt fenomenele psihice de genul percepției extrasenzoriale, al clarviziunii, telepatiei, precogniției, retrocogniției, psihokineziei ș.a.

Dacă dăm misterului semnificația de speculativ, cum zicea Hegel, atunci constatăm că adâncirea cunoașterii fenomenelor psihice înseamnă „cufundarea” în speculativ, adică în Transcendentalitatea care reproduce Transcendența. Ceea ce este *dincoace* de noi oglindește ceea ce este *dincolo*. „Dincolo de minte” (*beyond the brain*, cum zice Stanislav Grof). Nu este de mirare că pentru explicarea fenomenelor parapsihice se face adesea apel la ipoteza existenței unui fel de câmp al *forței psi*, care ar fi universal. Sufletul individual (sufletele individuale) n-ar fi altceva decât un fel de „aparat” care face legătura cu câmpul forței psi, *când* și *cât timp* este pe aceeași „frecvență” și poate să-l speculativizeze, adică să-l reproducă, parțial, firește.

Lucrurile acestea au fost cunoscute din Antichitate, dovadă și mulțimea concepțiilor despre Sufletul universal, identificat uneori cu gândirea (*nous*), din care face parte sau nu și sufletul individual, care se identifică sau este în „rezonanță” cu acesta. La Platon, de exemplu, Sufletul străbate întregul Univers, și prin interiorul (mijlocul, *meson*) și pe dinafara (*exothern*) acestuia. Mai nou, se vorbește despre „materie psihică” și „materie noesică”, amestecată cu sau separată de „materia fizică”, și chiar despre „universuri psihice”, alături de

(sau împreună cu) cele fizice. Toate acestea sunt ipotetice, firește, dar constituie motivații pentru caracterul subsistențial al Sufletului, considerat adesea ca infinit și etern, atât în ipostaza de Transcendență, cât și în aceea de Transcendentalitate, care sunt în permanentă relație de reproducere speculativă, de gândire care se gândește pe sine, cum zicea Aristotel. De această activitate speculativă (*he theoria*), care este cea mai plăcută și cea mai bună, se bucură Divinitatea în vecii vecilor, dar și nouă ne-a fost dată, din când în când și într-o oarecare măsură, această plăcere, ceea ce este, oricum, un lucru minunat.